

ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ДИДАКТИКА

УДК 141.7:930.1

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-1-8-13

Павло КРЕТОВ

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2593-3731>
e-mail: ataraksia@ukr.net

Олена КРЕТОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, зарубіжної літератури
та методики навчання Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3947-4479>
e-mail: ekretova@ukr.net

МЕТАІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВУ ТА ДИСКУРСУ

Анотація. Постановка віртуального виміру людської смислогенерації гранично зближує мовлення та дію, що зумовлює своєрідну інтерференцію властивостей дискурсу та наративу. Це відбувається насамперед у вимірі метаісторії як метатеоретичної підстави будь-яких наративів і дискурсивних практик. **Метою статті** є окреслення змісту кореляції між метаісторією як модусом історичного, соціокультурного і філософського знання та її онтологічним, гносеологічним і етичним виміром під кутом зору наративних і дискурсивних практик. **Наукова новизна** дослідження полягає у здійсненні спроби структурування кореляції між концептами метаісторії, історичних дискурсу та наративу в межах парадигмально відмінних філософських підходів. **Оригінальність** дослідження полягає в обґрунтуванні онтологізуючого й трансгресуючого функціоналу метаісторії як фактору спротиву дегуманізації горизонту смислів сучасної людини. **Висновки.** Концепт метаісторії є релевантним як смислогенеративна модель для сучасної філософської картини світу й наукового образу реальності. Цей концепт не може тлумачитись виключно інструментально, оскільки як символічна конструкція і філософема може бути розглянутий як маркер онтологізації історичних дискурсу та наративу. Історичний дискурс є мінімальною формою дескрипції подієвості людського досвіду, а сукупність цих дискурсів формує наратив як суперадитивне ціле, тобто таку сукупність елементів, значення та смисл якої виходять за межі суми складників. Своєю чергою метаісторія окреслює не лише персоналістичний, екзистенційний вимір реєптації реальності та вербалізації досвіду в дискурсі й наративі, але і онтологічні межі, масштаб людської візії реальності, позначаючи таким чином людські трансгресії і трансцензус як здійснений засобами мови та розуміння вихід за межі досвіду, семіотичних кодів і когнітивних налаштувань.

Ключові слова: метаісторія, наратив, дискурс, концепт, соціальна комунікація, віртуальність.

Pavlo KRETOV

PhD of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Social and Political Sciences, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
 ORCID: <https://ocid.org/0000-0003-2593-3731>
 e-mail: ataraksia@ukr.net

Olena KRETOVA

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Foreign Literature and Methodology, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
 ORCID: <https://ocid.org/0000-0002-3947-4479>
 e-mail: ekretova@ukr.net

METAHISTORICAL CONTEXTS OF HISTORICAL NARRATIVE AND DISCOURSE

Abstract. *The emergence of the virtual dimension of human meaning generation brings speech and action extremely close together, which causes a kind of interference of the properties of discourse and narrative. This occurs primarily in the dimension of metahistory as a metatheoretical basis of any narratives and discursive practices. The aim of the article is to outline the content of the correlation between metahistory as a mode of historical, sociocultural and philosophical knowledge and its ontological, epistemological and ethical dimension from the point of view of narrative and discursive practices. The scientific novelty of the study lies in the attempt to structure the correlation between the concepts of metahistory, historical discourse and narrative within the framework of paradigmatically different philosophical approaches. The originality of the study lies in the substantiation of the ontologizing and transgressive functionality of metahistory as a factor of resistance to the dehumanization of the horizon of meanings of modern man. Conclusions. The concept of metahistory is relevant as a meaning-generating model for the modern philosophical picture of the world and the scientific image of reality. This concept cannot be interpreted exclusively instrumentally, since as a symbolic construction and philosopheme it can be considered as a marker of the ontologization of historical discourse and narrative. Historical discourse is a minimal form of description of the eventfulness of human experience, and the totality of these discourses forms a narrative as a superadditive whole, that is, a set of elements whose meaning and meaning go beyond the sum of the components. In turn, metahistory outlines not only the personalistic, existential dimension of the reception of reality and the verbalization of experience in discourse and narrative, but also the ontological boundaries, the scale of the human vision of reality, thus designating human transgression and transcendence as a way out of experience, semiotic codes and cognitive settings, carried out by means of language and understanding.*

Keywords: *metahistory, narrative, discourse, concept, social communication, virtuality.*

Постановка проблеми. Сучасний стан соціогуманітарного знання важко надається до чіткого окреслення як дескрипції як через питому динаміку соціокультурного розвитку, пов'язану насамперед з упровадженням життєвих форм, притаманних п'ятому та шостому технологічним устроєм, цифровізацією модусів оперування інформацією, віртуалізацією масової культури, соціальної комунікації та медіапростору, так і через розмивання меж між традиційними підходами до нарративу й дискурсу – культурного, наукового, побутового як таких, що імпліцитно передбачають дистинкцію між дією, мотивом, поведінкою, реакцією та описом, деталізацією, концептуалізацією реальності. Маємо на увазі, що постання віртуального (Ж. Ланьє) виміру людської смислогенерації гранично зближує мовлення та дію (наприклад, концепція перформативного мовного акту), що зумовлює своєрідну інтерференцію властивостей дискурсу та нарративу. Це відбувається насамперед у вимірі метаісторії як метатеоретичної підстави будь-яких нарративів і дискурсивних практик. Цими міркуваннями обумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Назагал нарратив і дискурс у контексті метаісторії розглядається суто інструментально як специфічний формат експлікації екзистенційних і соціальних, культурних і політичних смислів у межах семіотичного коду мови та системи символічних рядів і структур смислогенерації. Така парадигмальна візія має передбачати реактуалізацію концептів дискурсу та нарративу саме під кутом метаісторії, яка, як видається, є чи не найефективнішим інструментом і водночас простором спротиву дегуманізації не лише сфери гуманітарного знання, але і всієї сучасної культури, колективної уяви і масової свідомості саме тому, що фіксує питому людський спосіб формування оповіді та смислу. Під таким кутом зору проблематика метаісторії виходить далеко за межі інструментальних тлумачень і набуває онтологічного й екзистенційного масштабів (подібно до абсолютних максимуму й мінімуму у М. Кузанського). Історіографічна та філософсько-історична проблематика, дотична до нашої теми, була предметом розгляду у працях С. Кримського, В. Ткаченка, В. Дробот, Ю. Павленка, К. Івангородського, Ю. Іщенка, Л. Зашкільняка та ін. Філософська та літературознавча проблематика метаісторії знаходилася у фокусі уваги М. Фуко, П. Рікера, Х. Вайта, Я. і А. Ассман, Р. Козеллека, Ю. Габермаса та ін.

Метою статті є окреслення змісту кореляції між метаісторією як модусом історичного, соціокультурного і філософського знання та її онтологічним, гносеологічним і етичним виміром під кутом зору наративних і дискурсивних практик.

Виклад основного матеріалу. Сучасна філологічна теорія (дискурсологія) виокремлює в історичному дискурсі оповідь чи хроніку як умовне розповідання історії та історіографію як історієписання. «Спочатку елементи історичного поля (historical field) організовані в хроніку подій, потім хроніка організується в історію наступним перетворенням подій у компоненти «спектаклю», чи процесу їхнього здійснення, що має початок, середину і кінець. Історіографія є вищою формою оповіді, в якій сполучаються фактографічність та науковість позиції. Це дискурс, націлений на реконструкцію правдоподібної оповіді про серію подій, а не на статичний опис положення речей» [1, с. 3]. Розподіл типів історичного дискурсу за критерієм методу викладення (опис, оповідь та аналіз) виходить з того, що конструювання послідовної несуперечливої оповіді про певні події може бути лише динамічним, але не статичним [10, с. 13].

Таким чином, метаісторичний підхід передбачає відпочаткове наближення дискурсивних практик до формату наративу, якщо це стосується історії, адже історичний дискурс має включати в себе як детермінаційні контексти минулого як згадку чи аналіз причин наявного стану речей і телеологічні контексти майбутнього як фіксацію спричинення від мети, поєднуючи таким чином в одному наративі смислові рівні умовного минулого, сучасного та майбутнього. Метаісторичний дискурс тяжіє до повноти наративу, а метаісторичний наратив може передбачати локальні (у просторо-часовій визначеності) дискурсивні практики, які його конституують. Отже, будь-яка оповідь про події, пов'язані між собою смисловими зв'язками, долає фрагментарність і епізодичність людської рецепції реальності і є конструюванням реальності кантівським трансцендентальним суб'єктом у межах апіорних простору та часу, антиномічності розуму та сфери трансцендентного як такої фіналізації оповіді, яка недоступна людському досвіду й уяві. Під таким кутом зору ланцюжок масштабування смислогенерації «історичний дискурс – історичний наратив – метаісторична цілісність дискурсу та наративу» утворює консолідовану монолітну цілісність, яка у своєму найменшому елементі потенційно несе комплекс смислів цілого (подібно до ведичного принципу *tat twam asi*, герметичного принципу гомеоморфності неба і землі або фрактального принципу самоорганізації систем, геному в клітині, цілого зображення у фрагменті голограми).

Фахове тлумачення метаісторії в академічній Енциклопедії історії України хоча і згадує традиційні сакральні конотації цього концепту (зокрема концепція двох градусів Аврелія Августина) як питомо ірраціональні, інтерпретує метаісторію як певний смисловий каркас цивілізаційної тягlostі, згідно з яким інваріанти історичного процесу «завжди «накручуються» на наскрізні, фундаментальні цінності, які, подібно до земної вісі, пронизують весь масив історії. Так, тріада «Благо (Добро) – Істина – Краса» присутня в будь-якій культурі, але повсюдно має свою інтерпретацію. Розуміння метаісторичних інваріантів минулими епохами та культурами безпосередньо впливає на наше життя, оскільки в історичному русі кожний наступний істотний крок передбачає оволодіння все більшими масивами минулого» [5]. Неважко помітити, що така візія метаісторії передбачає набір дискурсивних практик і певний символічний ландшафт [9] дескрипції та наративу реальності, що також цілком суголосне з доктринами історичної семантології (Р. Козеллек), яка розглядає історію ідей як тяглість їх репрезентації в дискурсах і наративах історико-культурних епох, осьового часу (К. Ясперс), яка прямо пов'язує концептуалізацію світоглядного знання, історичний процес, його культурні трансформації.

Зазначимо, що прийнята у вітчизняній традиції філософська візія метаісторії спирається на запропоновану С. Кримським дихотомію динаміки та статичності як умовних прогресизму та перенніалізму, для кінця першої третини ХХІ ст. видається недостатньою, оскільки абсолютизує антитетичність раціонального й ірраціонального в опорі на традиційно просвітницьке розуміння гуманістичних цінностей як антропоцентричних, що в умовах віртуалізації людського життєсвіту, механізмів інформаційного обміну та соціальної комунікації не охоплює трансформацію наявних і постанов новітніх життєвих форм *homo digitalis*. Ідеться про те, що метаісторичний підхід в сучасній історіографії, філософській антропології, соціальній філософії, філософії історії, філософії інформації, філософії свідомості, когнітивних науках тощо має консолідуєчий, об'єднавчий потенціал щодо дефрагментованих постмодерною парадигмою гранднаративів (Ж.-Ф. Ліотар), агональних дискурсивних практик, смислогенеративних символічних моделей. Тобто сучасна філософська картина світу, як і певною мірою науковий образ світу, не можуть бути сформовані

поза метаісторичним підходом, який фіксує єдність емпіричної рецепції реальності як аспекту феноменологічного досвіду та механізмів когнітивного конструювання й осмислення, опису та пояснення, розуміння реальності, герменевтичних механізмів свідомості, обумовлених її глибинними «генеративними структурами» (Н. Чомські).

Рівень метаісторичного масштабування дискурсу та наративу наразі репрезентує суто людський дологічний і довербальний план іманентності (Ж. Делез) людської свідомості, який видається недоступним для симуляцій слабкого ШІ, представленого в сучасній культурі зокрема мовними симуляторами (Grok, чат GPT, Deepseek), а отже специфічно людський спосіб узгодження темпоральності у власному досвіді, адже людина є темпоральною істотою згідно зі своїм «буттям-у-часі» (М. Гайдеггер), тоді як мовні симулятори ШІ наразі неспроможні досягнути феноменологічний та екзистенціальний людський досвід часовості. Метаісторія, отже, парадоксально постає як фундаментальна настанова спротиву знелюднюючим нонантропоцентричним теоріям кластеру радикального трансгуманізму навіть більшою мірою, ніж традиційні філософські дискурси метафізики та онтології, оскільки апелює не лише до сфери інтелігібельного, але й до сфери феноменологічного. Увага до персоналістичного аспекту концептуалізації історичного процесу, причому як з боку умовних спостерігача-адресанта, так і дієвця-мовця, які водночас є включеними в цей процес як когнітивні агенти та соціальні актори через процеси соціальної комунікації та взаємодії, і через процеси формулювання, розуміння та трансляції інформації, які є когнітивними, охоплює умовні зовнішні і внутрішні суб'єктивні та об'єктивні детермінації людської свідомості. Але метаісторія як простір її розгортання виходить як за межі суб'єкт-об'єктної дихотомії (інтерсуб'єктивність) так і за межі формалізованої раціональності, свідомого, системи 2 (Д. Канеман).

С. Б. Кримський зауважував, що «узагальнені структури історії входять у розвиток особистості та визначають її. Отже, те, що в історичному процесі виявляється як персоналістична тенденція, в метаісторії постає як згортання історії в долю особистості» [4, с. 221]. Практично філософ говорить про принцип відповідності, кореляції сквородинських макро- та мікрокосму на основі гомеоморфності, якої вони набувають завдяки когнітивним механізмам свідомості, що уможливають користування семіотичними кодами, мовним насамперед, завдяки яким відбувається соціальна взаємодія, процеси соціальної комунікації та смислогенерації. Використовуючи гайдеггерівську метафору, якщо мова – оселя буття, то настанови метаісторії – опорні конструкції цієї оселі або концептуальний каркас знання як перебування у певному місці у певний час, універсальна модель смислогенерації.

Метаісторія в цьому сенсі репрезентує темпоральність людського існування, яка розгортається у мовленні, а отже, передбачає формування символічних рядів і дискурсивних практик і як результуючу – формування наративу як умовної сукупності мотивів дії. Гранично схематизуючи, дискурс більше пристосований до дескрипції, а отже, до статички, тоді як наратив опертий на подієвість за визначенням, він фіксує динаміку людської реальності не як просту зміну ситуативної конфігурації середовища, а як часовість в якості специфічно людського модусу існування й осмислення власного життєсвіту. Сучасний дослідник, коментуючи штудії метаісторії С. Кримського, зазначає, що «в історії з боку її культурного здійснення одні події можуть накладатись на інші, заміщувати їх, виступати масками та символами одне одного. При цьому утворюваний символічний світ «потенційних структур» та «актуальних значень», визначається в зорієнтованому на вічність екзистенційному часі, й характеризує, власне, метаісторичний аспект історії» [3, с. 174]. Прикметно, що обидва мислителі акцентують екзистенційний час як такий, що не просто протистоїть нормативності хронологічних термінів, а і власне не є часом, а швидше його запереченням, вказуючи на його відсутність подібно до славетної аргументації заперечення часу Дж. Е. Мак-Таггартом [8].

Інший дослідник зосереджується на ідеології як іманентній частині світоглядного знання: «Метаісторія як така, без всякого сумніву, належить до ідеологічного (світоглядного) рівня мислення і пізнання. Стереотипний характер ідеології не можливо підважити, а вона майже не залишає досліднику вибору. Адже й історична пам'ять, й історіографія опиняються під потужним пресом ідеології, яка виступає квінтесенцією взаємодії традиції, освіти, науки, іншими словами – культурного стану даного суспільства. Останній зазнає постійних змін, у той час як ідеології яскраво демонструють нам явище догматизації, «скам'яніння» (за висловом Ж.-П. Сартра). Коло замикається! Історична пам'ять та історіографія опиняються в полоні певної ідеології, вихід за

межі якої можливий тільки на шляху переходу до нової ідеології і т. д. Відмова від ідеології означала би відмову й від метаісторії і, у підсумку, від світогляду, що в реальному житті не можливе» [2, с. 861]. Зазначимо, що когерентність ідеології та модусів продукування історичного знання безсумнівна, проте метаісторія передує ідеології та світоглядному знанню, уможлиблює їх.

П. Рікер, з'ясовуючи колізію між історичним дискурсом і настановами метаісторії як його джерелом, а не причиною, зауважує, що вони взаємно відкривають / маскують один одного, тобто оскільки «зв'язок виявлення-маскування (manifestation-dissimulation) є екстремальною формою статусу мови» [6, с. 80], то саме в історичному дискурсі виявляють себе настанови метаісторії як, з одного боку, підстави екзистенційної рецепції реальності, а з іншого – підґрунтя концептуалізації соціального, формування уніфікованої дескрипції як картини світу. Інакше кажучи, метаісторія функціонує як кантівська трансцендентальна ідея, уможливаючи наш опис об'єктивної та суб'єктивної реальності, її феноменологічне переживання та розуміння, процеси символізації як смислогенерації, але при цьому безпосередньо усе багатоманіття історичних дискурсів не детермінує. Бачимо, що таке розуміння метаісторії корелює як з філософськими прочитаннями історичних дискурсів і наративів, так і з функціональним підходом, згідно з яким історичний дискурс як частина типології дискурсів має інституційну природу, є конвенційним і цілком в традиції біхевіоризму забезпечує рефлексивний модус соціальної комунікації у межах людської взаємодії як певної статусно-рольової гри.

Не розглядаючи цей підхід детально, зауважимо, що тенденція до формалізації соціальних дискурсів в епоху сучасних викликів дегуманізації виглядає, як мінімум, контроверсійно. Адже пам'ятаючи, що метаісторія може розглядатися як продукт конструювання соціальної уяви (Г. Вайт), як усвідомлена і зафіксована людською свідомістю наративність як фундаментальна предикація людської природи, можемо стверджувати, що саме в метаісторії людина спроможна до трансгресії та самотрансцендування за межі мови і розуміння, синхронічного й діакронічного розгляду, значення, смислу та абсурду. Підкреслимо, що така позиція передбачає поняття метаісторії як фундаментальне для всіх наук про людину та наук про суспільство і частково для фундаментальних і точних, оскільки вони оперті на семіотичний код мови, мовлення та дискурс. Мовлення відбувається в часі, отже, дискурс є темпоральною практикою. Наратив, охоплюючи дискурси, масштабує людські рецепції й розуміння реального до меж метаісторії як, з одного боку, меж мови (цілком за Л. Вітгенштайном), а з іншого – до меж людського світу (цілком за Е. Гуссерлем).

М. Фуко, розглядаючи поняття метаісторії та кореляцію дискурсу й істини, у своїх пізніх статтях використовує поняття парресії (з д. гр. *παρρησία* – «вільна промова», «відкритість», «правдивість»), запозичене з класичної риторики, яке, на його думку, якраз і вказує на збіг об'єктивного та суб'єктивного в дискурсі, історичному насамперед, як певну точку тотожності часового та вічного, синхронізації історичних дискурсу та наративу з метаісторичним контекстом самототожності, самоусвідомлення, знання тощо. Метаісторія, яка розгортається через парресію, є чи не єдиним для людини способом долучитися до істини не у горизонтальному, соціальному вимірі, а у вертикальному, в умовній системі «Я – світ». М. Фуко стверджує, що дискурсивна парресія є самопізнанням, «дискурсом, налаштованим не на правила риторики, а на Кайрос» [7, с. 20-21]. Антитеза хроносу та кайросу в античній традиції суголосна антитезі онтичного й онтологічного (М. Гайдеггер) насамперед під кутом зору темпоральності людського досвіду та його репрезентації в дискурсі й наративі. Тому, на нашу думку, концепт метаісторії не є суто структуралістським чи конструктивістським (Г. Вайт, Л. Голдстейн. А. Данто), швидше він окреслює людський життєсвіт як простір темпоральності, який не конструється людиною, але і не заданий їй, який є простором її перебування. Тому логіко-інтерпретативна структура історичної нарації інтенційована на досягнення істини як блага, що протистоїть онтологічній ненадійності та епістемологічному хаосу. Власне, концепт метаісторії функціонує також як символічна конструкція, дозволяючи зафіксувати межу не лише історичної уяви, але і трансцендентного.

Висновки. Підсумовуючи, можемо висувати, що концепт метаісторії є релевантним як смислогенеративна модель для сучасної філософської картини світу й наукового образу реальності. Цей концепт не може тлумачитись виключно інструментально, оскільки як символічна конструкція і філософема може бути розглянутий як маркер онтологізації історичних дискурсу та наративу. Історичний дискурс є мінімальною формою дескрипції подієвості людського досвіду, а сукупність цих дискурсів формує наратив як суперадитивне ціле, тобто таку сукупність елементів, значення

та смисл якої виходять за межі суми складників. Своєю чергою метаісторія окреслює не лише персоналістичний, екзистенційний вимір реценції реальності та вербалізації досвіду в дискурсі й наративі, але і онтологічні межі, масштаб людської візії реальності, позначаючи таким чином людські транgresію і трансцензус як здійснений засобами мови та розуміння вихід за межі досвіду, семіотичних кодів і когнітивних налаштувань.

Список літератури

1. Запольських С. Історичний дискурс і проблеми перекладу. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки*. 2005. № 5. С. 127–133.
2. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Національна та історична пам'ять*. Київ, 2012. Вип. 5. С. 855–862.
3. Іщенко Ю. Концепт «метаісторії» Сергія Кримського та дискурс філософії історії Поля Рікера. *Дух і Літера*. 2006. № 15–16. С. 172–178.
4. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
5. Павленко Ю. Метаісторія. *Енциклопедія історії України*. Т. 6 / редкол.: В. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2009. 790 с.
6. Рікер П. Історія та істина / пер. з фр. В. Шовкун. Київ: Академія, 2001. 395 с.
7. Foucault M. «Discourse and Truth» and «Parresia». Chicago, 2019. 295 p.
8. Kretov P. The concept of immortality and the transformation of the idea of enlightenment: I. Kant and J. M. E. McTaggart. *Filosofska Dumka*. 2024. Vol. 2. P. 78–90. doi: <https://doi.org/10.15407/fd2024.02.078>.
9. Kretov P., Kretova O. Symbolic Landscape of Consciousness: Man Between Representationalism, Functionalism and Relativism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2017. Vol. 12. P. 40–49. doi: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i12.119122>.
10. White H. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: JHU Press, 1973. 448 p.

References

1. Zapolskykh, S. (2005). Historical discourse and translation problems. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky [Bulletin of Sumy State University. Series Philological Sciences]*, 5(77), 127–133 [in Ukrainian].
2. Zashkilnyak, L. (2012). Historical memory and historiography as a research field for intellectual history. *National and historical memory*, 5, 855–862. Kyiv [in Ukrainian].
3. Ishchenko, Y. (2006). The concept of “metahistory” by Serhiy Krymsky and the discourse of the philosophy of history by Paul Ricoeur. *Dukh i Litera [Spirit and Letter]*, 15–16, 172–178 [in Ukrainian].
4. Krymskyi, S. (2003). Queries of philosophical meanings. Kyiv [in Ukrainian].
5. Pavlenko, Yu. V. (2009). Metahistory. *Encyclopedia of the History of Ukraine, vol. 6*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Ricker, P. (2001). History and Truth. Kyiv [in Ukrainian].
7. Foucault, M. (2019). “Discourse and Truth” and “Parresia”. Chicago.
8. Kretov, P. (2024). The concept of immortality and the transformation of the idea of enlightenment: I. Kant and J. M. E. McTaggart. *Filosofska Dumka*, 2, 78–90.
9. Kretov, P., Kretova, O. (2017). Symbolic Landscape of Consciousness: Man Between Representationalism, Functionalism and Relativism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 12, 40–49.
10. White, H. (1973). *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: JHU Press.

Надійшла до редакції / Received: 28.03.2025

Схвалено до друку / Accepted: 21.04.2025